

המגילות של מערת עין־פשח'ה

מאת

ש. א. ליוונשטאם

אשתקד נודעה ברבים תגלית של מגילות עבריות בכתב מרובע קדום. כזכור, מצאו שני בדוים במערה שבקרבת יריחו כמה כדים ובתוכם מגילות עטופות בד ומרוחות תערובת של חומר ושעווה, וחילקו ביניהם את המציאה. מגילותיו של האחד הגיעו לידי פרופ' א. ל. סוקניק. שקנה אותן בשביל האוניברסיטה העברית ונפל בחלקו לעסוק בגלילתן, פירושן ופרסומן. הבדוי האחר מכר את מגילותיו לנזירי המנזר האשורי שבציר העתיקה, והם נתנו למלומדים של בית הספר האמריקני לחקירת המזרח רשות לצלם את המגילות, ואחר־כך הועברו גם המגילות גופן לארצות הברית.

המגילות הנמצאות בידי פרופ' סוקניק מכילות, לפי מה שנודע עד עתה, את השליש האחרון של ספר ישעיהו ושני ספרים בלתי־ידועים עד כה, ספר מזמורי הודיות וספר שפרופ' סוקניק קורא לו בשם "מלחמת בני אור בבני חושך", על שום תוכנו. המגילות שהועברו לאמריקה על־ידי האשורים, מכילות ספר ישעיהו בשלימותו, קטעים משלושה כתבי־יד של ספר דניאל, ספר חנוך בארמית (עד עתה לא נודע ספר זה אלא בעיבודי תרגומים מאוחרים) ושני ספרים שלא ידענו עליהם עד עתה, והם תקנון של כת ופירוש מדרשי לספר חבקוק.

כשוך המלחמה גילו אנשי הלגיון הערבי את מקום המערה בקרבת עין־פשח'ה, בקצה הצפוני־מערבי של ים המלח. בפברואר ש. ז. בדק מר ל. הרדינג את המערה בדיקה שיטתית בעזרתם של מומחים מבית הספר האמריקני לחקירת המזרח ושל האב הדומיניקני ר. דיוו. משלחת זו מצאה מאות קטעים של מגילות שאבדו, המכילים פסוקים מבראשית, ויקרא (יט - כג), דברים, שופטים, דניאל וספר היובלות. מלבד זה נמצאה מגילה נוספת במצב פגום ביותר, שתוכנה לא נודע עדיין. החפירה ביררה, שמה שנמצא במערה בזמננו אינו אלא שריד בלבד של ספריה גדולה שהיתה גנוזה שם. חקירתם של שברי הכדים העלתה, לפי עדותו של מר הרדינג, שהיו במערה זו לא פחות מ־40 כד, כל אחד בגובה של 65 סמ. ובקוטר של 25 סמ. לפי דבריו הספיק בית־קיבולו של כל כד ל־4-5 מגילות, החוקרים הם

ברעה אחת. שיש לשייך את הכדים לסוף התקופה ההיליניסטית, ז. א. למאה השנייה או הראשונה לפסה"נ (לדעתו של די-וו אין זמנה של הקיראמיקה מאוחר מן התחלת המאה הראשונה לפסה"נ). לאותה התקופה שייכות שתי מנורות, שנמצאו במקום. אבל מלבד החומר ההיליניסטי נתגלו במערה סיר ומנורה מן התקופה הרומאית. מכאן מסתבר, שבתקופה הרומאית חדרו אנשים לתוך המערה וכנראה עשו שמות בגניזה שמצאו שם. ויש ראייה להשערה זו בדברי אבסביוס המספר, כי אוריגינס העיד על עצמו, שהוסיף על ההכספלה שלו נוסח של ספר תהילים, שנמצא בכד גדול ($\epsilon\nu \pi(\theta\varphi)$) במערה בקרבת יריחו.

מכל המציאות הנ"ל לא פורסמו עד עכשיו אלא פרקים ממלחמת בני אור בבני חושך, מספר ההודיות, ממגילת ישעיהו הגדולה ומן הפירוש לחבקוק (ראה להלן את הביבליוגרפיה). עתה הולכים ומכינים לדפוס חלקים נוספים של המציאה: הפרופ' סוקניק עומד לפרסם סקירה חדשה (מגילות גנוזות ב') בהוצאת מוסד ביאליק, והמלומדים האמריקנים מתקינים לפירסום את המגילות שבידם, שיצאו לאור מטעם האוניברסיטה של ייל.

רבו הדיונים על כתב הקטעים שפורסמו עד כה. כל החוקרים מסכימים לדבר אחד, שאין להקדים את זמנו על המאה השנייה לפסה"נ וכי הממצא הארכיאולוגי מונע מלאחרו מן המאה הראשונה לסה"נ. יותר קדום הוא לפי עדותו של די-וו חלק מהחומר, שנמצא בשעת החפירה בפברואר ש. ז. ויש לציין במיוחד, שקטעי ספר ויקרא כתובים בכתב העברי העתיק, וכי האותיות דומות במידה ניכרת לכתבי לכיש. כתיב המגילות, שפורסמו עד כה, הפתיע, כן אתה מוצא בהן: הואה במקום הוא, היאה במקום היא, אתכמה במקום אתכם, כיא במקום כי, עיאר במקום עור. כתיב זה נתן מקום להשערה, כי בעלי המסורה החסירו אותיות בשעה שניקדו את הנוסח. אבל פרופ' סוקניק הודיע, שהכתיב של המגילה הקטנה של ישעיהו חופף את כתיב המסורה אות באות.

בתוכם ובסידור הפסוקים מקבילות שתי המגילות של ספר ישעיהו בדיוק לנוסח המסורה, אלא שבמגילה הגדולה נמצאים פה ושם חילופי גירסאות לעומת נוסח המסורה. במגילה הקטנה חילופים אלו נדירים ביותר. ובכמה מקומות מתקבל נוסח המגילה יותר מנוסח המסורה. בפירוש לחבקוק חופפים הפסוקים המובאים את נוסח המסורה, חוץ משינוי אחד שבחב' א, יא, שהפירוש גורס וַיִּשֶׁם במקום ואשם שבמסורה, חילוף גירסה שיש בו משום אישור

להצעת תיקון ידועה. אף נודע שקטעי ספר דניאל (שעוד לא פורסמו) יש בהם כדי לאשר את הנוסח המסורתי ואינם נוטים ממנו אלא בכתיב בלבד. חילופי-גירסה של שינוי מרובה לא נודעו עד עתה אלא במקום אחד, והוא בפסוק במ' כ"ד, י"ח, המובא במגילת "מלחמת בני אור בבני חושך". בנוסח המגילה נאמר: והיה אויב ירשה וישראל עושה חיל. גירסה זו נקיה מכל הקשיים המרובים בנוסח המסורתי, שהוא: והיה אדם ירשה והיה ירשה שעיר איביו וישראל עושה חיל. יש מקום להשערה, כי נמצא הנוסח המקורי, שנוסח המסורה השתלשל ממנו בדרך זיהוי מדרשי של האויב אל אדום, סמל אויבי ישראל בספרות המאוחרת. אבל יוצא מן הכלל זה אין בו אלא לאשר את הכלל, שכתב-היד של המסורה מן המאה התשיעית ואילך מוסרים לנו כמעט ללא שינויים נוסח שהיה קבוע כבר לפני ספירת הנוצרים.

אשר לספרים החדשים (מלחמת בני אור בבני חושך, הודיות, פירוש לחבקוק, תקנון הכת) באו החוקרים לכלל דעה, שכולם קרובים זה לזה ברוחם ובזמן חיבורם ואינם אלא פרי רוחה של כת אחת, שנודעה לנו עד עתה רק מספר ברית דמשק בלבד, שנמצא בגניזה של קהירה.

מגילת "מלחמת בני אור בבני חושך" עניינה תוכנית סכימתית ומפורטת למלחמה העתידה לבוא. בני האור הם בני יהודה, לוי ובנימין, והם עתידים לאסור מלחמה בראשונה על אדום, מואב, עמון, כתיי אשור (הכוונה, כנראה, לסלבקיים) ועל מרשיעי הברית (כלומר המתיוונים, ראה דנ' י"א, ל"ב), וסוף שתתפשט המלחמה על כל אומות העולם. הספר שופע רוח דתיות איתנה ומלחמתית. כתובות דתיות חרותות על כלי המלחמה, ומרובות ההודיות על הניצחון. המפקדים הם הכוהנים הנותנים את הפקודות על-ידי תרועה בחוצרות, ונראים הדברים, ש"הראשים" הנזכרים במגילה (לוח XIII, ש' 7) אין משמעותם קצינים, אלא גדודים. לשון המגילה נוטה מלשון המקרא במידה ניכרת ביותר. כגון: והראשים יהיו נפשטים, במקום — ויפשטו הראשים.

תקנון כת המונה בין מצוות הבאים בסרך היחד (הכוונה היא כנראה: הבאים בחוק האיחוד, הברית, והשווה את צירוף הלשון התנ"כי "לבוא בברית") גם את המצווה לאהוב כול בני אור... ולשנוא כל בני חושך. מתוך רמזי הנוסח מתברר, שהרשעים מדכאים את הצדיקים, ומצווה על כל בני היחד לא לשוב מאחרי "סכך מכל פחד ואימה... בממשלת בליעל". ועניין יתר במצווה לוא לצעוד מכול אחד מכול דברי אל בקציהם (כלומר זמניהם) ולוא לקדם עתותם ולא להתאחר מכול מועדיהם.

והשווה לזה את הנאמר על אנטיוכוס אפיפנס בדנ' ז', כ"ה: ויסבר להשגיה זמנין ודת, ואת הפולמוס המפורט של ספר היובלות נגד הניסיונות לשנות את זמני המועדים (פרק ו').

המדרש לספר חבקוק מפרש בלשון רמזים, "פ ש ר ה ד ב ר י מ ע ל" מה הוא — כלומר במה נתקיימו נבואותיו של חבקוק בזמנו של המחבר; הספר דורש את הכשדים ככיתאים, את הצדיק כמורה הצדק, שגלוי לו פשר הנבואה ואת הרשע ככוהן מטיף כזב. זיקתו של פירוש זה אל תקנון הכת בולטת ביותר בהזכרת עצת היחד שחמסו יכסה את אנשי הכזב. רמזי הספר עוד לא זכו להסבר המניח את הדעת. אין בספר זה שמות פרטיים חוץ משם בית אבשלום, הנאשם באדישות לענייני הצדיקים, וכבר היה מי שאמר למצוא זכר לבית הזה בספרי המקבים (מק' א' א. ע; יג. יא; מק' ב' יא. יז).

מגילת ההודיות לשונה קרובה יותר ללשון התנ"ך מלשונן של המגילות הפרוזאיות, ודימיון ההודיות למזמורי התהילים בולט לעין. אבל הבדיקה המפורטת רומזת גם כאן לאיחור זמן החיבור. אנו נתקלים במלים הידועות לנו עד כה רק מן הספרות המאוחרת בלבד, כגון אגף במשמעות גדה של אגם מים, גבל במשמעות לוש וכנראה גם בשורש גסס, עמוד למות¹. יתר על כן, אנו מוצאים צירופי לשון, כגון לאין מרפא, לאין חקר, לאין השב, לאין תקוה, לאין פלט, שהלשון לאין משמשת בהם בהוראת עד לאין. שימוש לשון זה מיוחד לספרי עזרא ודברי הימים. עניינן של ההודיות הם חסדי ה', שהעלה את האדם יצר החומר — לרום עולם, לבוא ביחד (כלומר באיחוד, ברית; ראה למעלה) עם עדת בני שמים והציל את הצדיק בקץ חרון לכול בלי על (כלומר בזמן שלטון הזעם של הרשעים). צירוף לשון המצוי, לפי עדותו של פרופ' סוקניק, גם בשאר המגילות.

זמן חיבורן של המגילות עוד לא נקבע קביעה סופית. ואולם כל החוקרים מסכימים שאין הוא קדום למאורעות שהביאו לידי מלחמת המקבים וגם אינו מאוחר מזמן הסכסוכים, שנתגלעו בין אחרוני המקבים המתיוונים לבין החוגים של שומרי המסורת הדתית.

(1) כן צריך לפרש, כנראה, את הפסוק ותגוס (= ותגוס) נפש אביון בלוח

ביבליוגרפיה

א. ל. סוקניק, מגילות גנוזות, ירושלים (מוסד ביאליק), תש"ח.

א. ל. סוקניק, נחמו נחמו עמי, פרק מ' מספר ישעיהו בנוסח הגניזה אשר נמצאה במדבר יהודה, ירושלים (מוסד ביאליק), תש"ט.

H. L. Ginsberg, *The Hebrew University Scrolls from the Sectarian Cache*, BA XI (1948), p. 19 ss.

S. C. Trever, *The Discovery of the Scrolls*, *ibid.*, p. 46 ss.

Idem, *Preliminary Observations on the Isaiah Scrolls*, BASOR 111 (1948), p. 3 ss.

Idem, *A Palaeographic Study of the Jerusalem Scrolls*, BASOR 113 (1949), p. 6 ss.

M. Burrows, *The Contents and Significance of the Manuscripts*, BA XI (1948), p. 57 ss.

Idem, *Variant Readings in the Isaiah Manuscript*, BASOR 111 (1948), p. 16 ss.

W. H. Brownlee, *The Jerusalem Habakkuk Scroll*, BASOR 112 (1948), p. 8 ss.

Idem, *Further Light on Habakkuk*, BASOR 114 (1949), p. 9 ss.

I. L. Seligmann, *The Epoch-making Discovery of Hebrew Scrolls in the Judaean Desert*, *Bibliotheca Orientalis* 6 (1949), p. 1 ss.

S. A. Birnbaum, *The Date of the Isaiah Scroll*, BASOR 113 (1949), p. 33 ss.

Idem, *The Dating of the Habakkuk Cave Scroll*, JBL 68 (1949), p. 161 ss.

D. N. Freedman, *The House of Absalom in the Habakkuk Scroll*, BASOR 114 (1949), p. 11 ss.

R. P. R. Tournay, *Les Anciens Manuscrits récemment découverts*, RB 56 (1949), p. 204 ss.

A. Y. Samuel, *The Purchase of the Jerusalem Scrolls*, BA XII No. 2 (1949), p. 26 ss.

G. E. Wright, *The Cave excavated*, *ibid.*, p. 32 ss.

O. R. Sellers, *Excavation of the Manuscript Cave at 'Ain Fashkha*, BASOR 114 (1949), p. 5 ss.

R. de Vaux, *La Cachette des Manuscrits Hébreux*, RB 56 (1949), p. 234 ss.